

Українська література в школі: методичні зауваги

*Викладати літературу треба так, щоб
учень
сприйняв художній твір, як дивну, чудову музику.
Василь Сухомлинський*

Мета шкільного вивчення української літератури:

- формування гуманістичного світогляду старшокласників, долучення їх засобами художньої літератури до загальнолюдських і національних цінностей;
- виховання національно свідомих громадян України;
- естетичний розвиток учнів, підвищення їх загального культурного рівня та розширення культурно-пізнавальних інтересів;
- сприяння всебічному розвитку школярів, їх духовному збагаченню, активному становленню й самореалізації в сучасному світі.

Принципи літературної освіти:

- ціннісного підходу,
 - толерантності,
 - мультикультуралізму,
 - наближення викладання літератури в школі до реалій і проблем сьогодення,
 - іманентності,
 - вивчення літератури в контексті розвитку культури й мистецтва,
 - використання знання різних мов і перекладів,
 - компаративності,
 - діалогізму,
 - цілісного підходу.
- ✓ *Для осучаснення змістового компонента, актуалізації компетентнісного підходу, надання вчителю методичної допомоги під час вивчення програмових тем запропоновано рекомендаційну рубрику «мистецький контекст» (МК).*
- ✓ *Вивчення української літератури також відбувається із залученням міжпредметних зв'язків – МЗ (українська мова, історія, зарубіжна література, образотворче мистецтво, музика тощо).*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ СУЧАСНОГО УРОКУ ЛІТЕРАТУРИ

Згідно з Концепцією «Нова українська школа» на уроках української літератури:

1) реалізуємо наскрізні лінії:

- екологічна безпека,
- сталий розвиток,
- громадянська відповідальність, здоров'я і безпека,
- підприємливість фінансова грамотність,

2) реалізуємо змістові лінії:

- емоційно-ціннісну,
- компаративну,
- літературознавчу,
- культурологічну,

3) формуємо ключові компетентності:

- спілкування державною мовою,
- спілкування іноземними мовами,
- математичну компетентність,

- компетентності в природничих науках і технологіях,
- інформаційно-цифрову компетентність,
- уміння вчитися впродовж життя,
- ініціативність і підприємливість,
- соціальну та громадянську компетентності,
- обізнаність та самовираження у сфері культури,
- екологічну грамотність і здорове життя.

ОСНОВНІ ТИПИ УРОКІВ У 5-11 КЛАСАХ

Наказ МОН України № 405 від 20.04.2018	Є.А. Пасічник. <i>Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. Київ, 2000.</i> <i>Принцип класифікації – за характером основних дидактичних завдань</i>
урок формування компетентностей	урок засвоєння нових знань і розвиток на їх основі вмінь і навичок (Є.А. Пасічник)
урок розвитку компетентностей	урок творчої, мистецької діяльності учнів (В.І.Токмань)
урок перевірки та/або оцінювання досягнення компетентностей	урок контролю знань, умінь і навичок (Є.А. Пасічник)
урок корекції основних компетентностей	урок узагальнення і систематизації знань(Є.А. Пасічник)
комбінований урок	

ДОДАТКОВІ ТИПИ УРОКІВ У 5-11 КЛАСАХ (НАКАЗ МОН УКРАЇНИ № 405 ВІД 20.04.2018)

Для закладів загальної середньої освіти II СТУПЕНЯ:

- інтерактивні уроки (урок-«суд», урок – дискусійна група, урок з навчанням одних учнів іншими), інтегрований урок, проблемний урок, відеоурок, екскурсія, віртуальна подорож, семінар, конференція, форум, спектакль, брифінг, квест тощо.

Для закладів загальної середньої освіти III СТУПЕНЯ:

- екскурсії, віртуальні подорожі, уроки-семінари, конференції, форуми, спектаклі, брифінги, квести, інтерактивні уроки, (урок-«суд», урок-дискусійна група, урок з навчанням одних учнів іншими), інтегровані уроки, проблемні уроки, відеоуроки, прес-конференції, ділові ігри тощо.

ЕТАПИ УРОКУ ЛІТЕРАТУРИ:

- мотиваційний (*з'ясування чи забезпечення емоційної готовності, актуалізації суб'єктного досвіду, опорних знань*),
- цілевизначення і планування,
- опрацювання навчального матеріалу,
- рефлексійно-оцінювальний (*рефлексія, оцінювання результату, процесу діяльності та пов'язаних із нею емоцій і почуттів*)

МЕТОДИЧНИЙ АРСЕНАЛ УРОКУ ЛІТЕРАТУРИ:

- технологія особистісно зорієнтованого навчання літератури(А. Фасоля),
- технологія розвитку критичного мислення засобами читання й письма (І. Загашев, О. Пометун),
- технологія стратегіального підходу до читання (Н.Сметанникова),
- технологія акмеологічного читання (В. Бородіна),
- технологія задачного підходу (Г. Граник, Л. Концева),
- мультимедійні та інформаційно-комунікаційні технології (Г.Бійчук),
- проектні методики (Л. Чеховська),

- методи ситуативного моделювання,
- ейдетичний метод,
- метод дебатів,
- інтерактивне навчання (О.Пометун),
- синергетико-евристичне навчання (Л.Нежива),
- естетизація навчання (С.Жила),
- філософізація навчання (Ю.Бондаренко),
- компаративне навчання (А.Градовський),
- креативне навчання (О.Куцевол),
- технологічне навчання (А.Ситченко),
- психологізація навчання (В.Уліщенко),
- екзистенційно-діалогічне навчання (В.Токмань),
- структуральне навчання (В.Шуляр).

Цифрові методи організації читацької діяльності	Інноваційні методи формування й перевірки рівня читацької компетентності	Залишаються в активному вжитку
<ul style="list-style-type: none"> • перевернутий клас • робота з хмарними технологіями • створення буктрейлерів коміксів, постерів, буклетів, логотипів, комп'ютерних презентацій • моделювання індивідуальної навчальної програми 	<ul style="list-style-type: none"> • метод проєктів, • портфоліо • ігрові • інтерактивні технології • дебати • програма «Читання і письмо для розвитку критичного мислення» 	<ul style="list-style-type: none"> • евристичний метод, • проблемно-пошуковий метод • дослідницький метод • лекція(вступна, настановна, біографічна, оглядова, підсумково-узагальнювальна) • бесіда (репродуктивна, евристична, актуалізаційна) • самостійна робота • різні види читання тощо

АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

Типи аналізу літературного твору

- Текстуальний,
- асоціативний,
- естетичний,
- психологічний,
- традиційний,
- стилістичний,
- проблемно-тематичний.

Шляхи аналізу літературного твору

- “Услід за автором”,
- пообразний,
- комбінований
- проблемно-тематичний.

Етапи аналізу літературного твору

1. Підготовка до сприйняття твору.
2. Читання тексту. Навчальна пауза.
3. Підготовка до аналізу. Словникова робота. (методисти Є.Пасічник, З.Рез минають цей етап).
4. Аналіз літературного твору.
5. Підсумковий етап.

Схема аналізу драматичного чи епічного твору

1. Стислі відомості про автора.
2. Історія написання і видання твору.
3. Життєва основа твору.
4. Жанр.
5. Конфлікт.
6. Тема, ідея, проблематика твору.
7. Композиція твору, конфлікт, особливості сюжету, їхня роль у розкритті проблем.
8. Значення позасюжетних елементів (епіграфи, авторські відступи, присвяти, назви тощо).
9. Система образів, творення характерів.
10. Мовностильова своєрідність твору.
11. Підсумок (художня цінність твору, значення для процесу).
12. Власна думка.

Схема аналізу ліричного твору

1. Стислі відомості про автора (*передовсім ті, що допоможуть краще зрозуміти специфіку твору*).
2. Історія написання і видання твору (*у разі потреби*).
3. Жанр твору (*пейзажна, громадянська, інтимна (родинна), релігійна лірика тощо*).
4. Провідний мотив твору.
5. Композиція твору. *У ліричному творі сюжет відсутній, натомість увага зосереджується на певному почутті. Виділяють такі композиційні етапи почуття:*
 - *вихідний момент у розвитку почуття;*
 - *розвиток почуття;*
 - *кульмінація (можлива);*
 - *резюме, або авторський висновок.*
6. Ключові образи твору (*найчастіше визначальним у ліриці є образ ліричного героя — це умовна дійова особа, думки й почуття якої розкриваються у ліричному творі*).
7. Мовні засоби, які сприяють емоційному наснаженню твору (*їдеться про лексику, тропи, фігури, фоніку*).
8. Версифікація твору (*рими, спосіб римування, віршовий розмір, вид строфи*), її роль у розкритті провідного мотиву.
9. Підсумок.

Лайфхаки аналізу літературного твору

1. Ідейно-тематична основа, проблематика

Тема	Мотив (у ліричних творах)	Проблема	Ідея (основна думка, провідна думка, концепт) – в епічних і драматичних творах
Формулюємо називним реченням.	Формулюємо називним реченням.	Формулюємо у формі запитання, або одним словом чи протиставним поняттям.	Формулюємо у формі відповіді на запитання-проблему.
Явища, поняття, які знайшли своє відображення у творі.	Які думки, почуття спричинили появу вірша?	Складне питання, що порушується автором.	Відповісти так, як відповів би сам автор, визначити оцінку, яку дав автор.
Історія нації, внутрішній світ людини.	Краса вірності, туга за молодістю	Якою повинна бути людина?	Ідея-заклик, ідея-заперечення, ідея-ствердження.
Тематика	Лейтмотив	Проблематика	

2. Враження – асоціації.

- *Понятійна таблиця. Що я побачив (кольори)? Що я почув(звуки)? Що я відчув?*
- *Словничок подвійних нотаток(позитивні та негативні емоції)*
- *Асоціативний «кущ», «гроно»*

- *Схема на основі асоціацій: з поетичним(мистецьким) твором, з життям письменника, з власним життям*
- 3. Виразне читання поезії.
- *Мета: навчити вдумливо, виразно читати поетичні твори.*
- *Художня партитура ліричних творів: наголоси, паузи, інтонаційні малюнки.*
- 4. Ліричний герой .
- *Алгоритм характеристики героя: думки-почуття-переконання*
- *Словесний портрет: яким ви уявляєте героя , що символізують деталі зображення, які фарби використовуєте у змалюванні?*
- *Метод «ПРЕС»: назвіть характеристику героя, чому, зробіть висновок.*
- 5. Текстуальний аналіз.
- *«Бортовий журнал (цитата й аналіз)»; «Товсті» та «тонкі» запитання» « Запитаймо один одного», «Фішбоун»*
- 6. Мовно-виражальні засоби:
- *звуківі (евфонічні): асонанс, алітерація, звуконаслідування,*
- *лексичні: неологізми, архаїзми, діалектизми, макаронічна мова,*
- *тропи: епітет, метафора, уособлення, гіпербола, порівняння, метонімія, оксюморон (оксиморон), синекдоха, символ, перифраз, градація,*
- *стилістичні фігури (фігури поетичного синтаксису): тавтологія, анафора, епіфора, кільце (обрамлення), рефрен (приспів), інверсія, паралелізм, риторичні фігури.*
- *Мистецький контекст, міжпредметні зв'язки (перегляд мистецьких творів).*
- *Власна творчість (сенкан, есе, фанфік , аудіовізуальний твір тощо).*

ТВОРЧІ РОБОТИ УЧНІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

Найпоширеніші класифікації учнівських творів

1. Роботи логічного й образного типу (за характером мислительної діяльності).
2. Розповідь, опис, роздум (за способом викладу матеріалу).
3. Письмові роботи на літературні і позалітературні теми з виділенням (твори про мистецтво, на основі життєвих вражень – за джерелом матеріалу).
4. Письмові роботи (наукового, публіцистичного, художнього характеру – за стильовими ознаками).
5. Твори (описи, розповіді, роздуми – навчальні жанри).

Види письмових робіт критичного характеру за програмовими літературними творами

1. Письмові роботи типу переказу за сюжетом літературного твору.
2. Письмові роботи у формі розгорнутої відповіді на запитання, на основі аналізу окремих епізодів та уривків із твору.
3. Розповідь про літературного героя з елементами характеристики, індивідуальними, порівняльними характеристиками персонажів.

Види творів на літературні теми у старших класах

1. Аналіз ідейного змісту літературного твору, проблем, поставлених у творчості письменника.
2. Письмові роботи на матеріалі одного із компонентів художнього твору, аналізу художньої майстерності письменника.
3. Письмові роботи на зіставлення і порівняння літературних явищ і фактів.
4. Твори узагальнювального характеру за творчістю кількох письменників чи всього курсу літератури.

Творчі роботи за самостійно прочитаними учнями творами

1. Ідейно-художній аналіз невеликого художнього твору або рецензія, анотація на прочитану книгу (з 8 класу).
2. Підготовчим етапом до виконання таких робіт є письмовий відгук про самостійно прочитаний літературний твір із вираженням та мотивуванням власного ставлення до подій, зображених у творі (у 5–8 класах).
3. Відгук про прочитану книгу (у 5–8 класах).
4. Доповідь (у 9–11 класах).
5. Реферат (у 9–11 класах).

6. Повідомлення про життя і творчість письменників з використанням допоміжної літератури (у 9–11 класах).
7. Рецензії на твори образотворчого мистецтва і музики, на перегляд спектаклів, кінофестивалів, телепередач (у 9–11 класах).

У 5-8 класах учням також пропонують писати описи природи, місцевості, зовнішності людини, процесу праці, розповідями і роздуми про побачене й почуте.

З 8 класу – літературно-публіцистичні твори, які ґрунтуються на різному матеріалі (з життя, літератури, мистецтва, історії, періодичної преси).

У 10-11 класах слід пропонувати школярам літературно-критичні твори, письмові роботи дискусійного характеру, твори-роздуми з літературно-публіцистичними відступами, твори художньо-публіцистичного характеру. Крім теми-девізу, пропонуються численні варіанти її розкриття в жанрах публіцистичної чи літературно-публіцистичної статті, зарисовки чи нарису.

Популярними стають альтернативні види творчих робіт.

Альтернативні види творчих робіт

I. СТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ МЕДІАТЕКСТІВ (О.О.Ісаєва):

- підготовка (електронних, рукописних, друкованих) випусків шкільної газети, журналів та альманахів,
- створення мультимедійних проектів та окремих презентацій на літературну тему,
- підготовка телевізійної передачі чи короткого відеофільму на літературні теми,
- створення буктрейлерів та відеороликів,
- підготовка фотографій, малюнків, колажів, афіш, рекламних постерів на літературні теми,
- створення рекламних слоганів,
- підготовка інтерактивних коментарів до твору,
- створення віртуальних музеїв, присвячених книзі, читанню, літературним темам,
- підготовка матеріалів на літературну тематику для веб-сайтів (персонального, шкільного, бібліотечного),
- ведення блогів (інтернет-щоденників) на літературні теми .

II. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ТЕКСТУ

- ФАНФІК - це текст, якому використано ідеї, сюжет або персонажі відомого мистецького твору, здебільшого літературного бо кінематографічного.
- СИКВЕЛ – це фанфік, який продовжує сюжет іншого відомого художнього твору.
- ФРАНШИЗ - мистецька лінія з багатьох сиквелів.
- МІДКВЕЛ – це фанфік, який доповнює сюжет уже створеного твору; події у мідквелі відбуваються одночасно з тими, які описані у творі-джерелі.
- ПРИКВЕЛ - це фанфік, який розповідає про події, які сталися до початку подій, отриманих у творі-каноні.

Найчастіше школярам пропонують такі творчі прийоми написання фанфіків, як:

- лист герою твору або письменнику;
- зустріч і розмова із персонажем твору в наші дні;
- розповідь про те, що могло статися з героями твору через багато років тощо.

III. ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ТВОРЧИХ РОБІТ (В.Уліщенко)

- ЕСЕ – невеликий за обсягом твір з довільною композицією, виразним оригінальним трактуванням теми, унікальним авторським способом презентації власних думок і емоцій.
- ОБРАЗНО-СМИСЛОВА ПРЕЗЕНТАЦІЯ – максимально індивідуалізовану опорну схема.